
המאה ה-21 – העשור הראשון: מה שלא הורג, מחשל?

גם זה קרה: הצופים בעימות עם מועצת תנועות הנוער

בפתח המאה ה-21 הגיעו יחסי תנועת הצופים ומת"ן לנקודת רתיחה. כפי שתיארנו בפרק הקודם, התנועה ניהלה מאבק מול משרד החינוך במטרה להשיב את מעמדה כתנועה ממלכתית. הזכרנו כי שאלת ייחודיותה וזכויותיה הבלעדיות צפה ועלתה לאורך השנים בקרב התנועות האחרות וגררה סערות ועימותים אידאולוגיים ומשפטיים, אך בשנים 2001-2003 התפשטו אדוותיה גם לתוך מסגרת מת"ן ועמדו ברקע הקמת ועדת שפירא, שעל אודותיה נרחיב בהמשך.

בכינוס שנערך באוגוסט 2001 נשאה דברים רונית תירוש, מנכ"לית משרד החינוך ומתוקף תפקידה גם נשיאת תנועת הצופים. תירוש שיבחה את התנועה, ואף הוסיפה כי "הפעילויות של התנועה הן יותר מהפעילויות של כל תנועות הנוער יחדיו וברמה אחת מעל שאר התנועות".¹ בהמשך, אף הבטיחה לראשי שבטים והנהגות להעלות את ההקצבה הכספית הניתנת לצופים. בתגובה, פנו מזכ"לי כל התנועות האחרות החברות במת"ן במכתב חריף לשרת החינוך

1 דבריה של תירוש הובאו במהדורת החדשות של השעה 23:00 ב"קול ישראל", 25.8.2001.

בדרישה לגנות את דברי המנכ"לית.² במכתב, המתוארך ליום 30 באוגוסט 2001, התייחסו המזכ"לים גם לדברי השרה כי מפקד תנועות הנוער העתיד להיערך בזמן הקרוב יידחה עקב המצב הביטחוני,³ ולדברי המנכ"לית, כי תוודא שיתקיים במועדו. את מכתבם סיימו בנימה חריפה, בתביעה לגנות את דברי תירוש:

צר לנו כי כך נתגלגלו הדברים, אך גמרנו אומר להגן על תנועותינו, קנינו, שבטינו וחניכינו. זהו המנדט שניתן לנו על ידי למעלה מ-200,000 חניכות וחניכים, ויותר מכך – חיילים ואזרחים לאין ספור הבונים, מתיישבים, נלחמים וחיים על הארץ הזו – ונאחזים בה מדי יום מתוך ההשקפה והאמונה אותה רכשו בתנועותיהם השונות.

יושב ראש הנהגת הצופים, צבי (צביקה) יעקובוביץ, הגיב בחריפות על מכתב התנועות במכתב ששלח למת"ן:

... לא הופתעתי ממכתבכם, אך כן הופתעתי מעוצמת השנאה שלכם כלפינו המבצבצת מבין שורות מכתבכם. מי נתן לכם את המונופול לקבוע כי רק חניככם נושאים איתם גרעין רעיוני, איש איש, חניך חניך, לשיטתה של תנועתו, לדרכה ולהשקפת עולמה וערכיה השונים? תנועת הצופים אינה זקוקה להכשר מכם. ... יש בליבי ספק רב אם יש טעם להמשך השתתפותנו בגוף זה, ובישיבה הקרובה של ההנהגה הארצית של התנועה אביא לדיון את נושא המשך חברותנו במת"ן.⁴

2 אי"ט, ארכיון הצופים, 4-5-35-2-15, מכתב מיום 30.8.2001. על המכתב חתומים מזכ"לי התנועות: הנוער הציוני, בני עקיבא, השומר הצעיר, האיחוד

החקלאי, בית"ר, הנוער העובד והלומד, הנוער הלאומי, עזרא, המחנות העולים.

3 הימים היו ימי האינתיפאדה השנייה ("אינתיפאדת אל-אקצה") שבהם הוצפו רחובות ישראל פיגועי טרור רצחניים.

4 שם, מכתב מספטמבר 2001.

במקביל, החליטה הנהגת הצופים לערוך סקר שיוכיח את טענתה בדבר מעמדה הממלכתי. ב־14 במארס 2002 נערכה ישיבת הנהלה של מת"ן ובה הצהיר פסח האוספטר, היו"ר: "אם הצופים רוצים מפקד כדי לקבל הכרה כתנועה ממלכתית, שילכו לבג"ץ.⁵"

כעבור כחודש, ב־23 באפריל 2002, כתבה מנכ"לית משרד החינוך רונית תירוש לליאור כרמל, מזכ"ל תנועת הצופים:

הנידון: סקר תנועות הנוער, מכתבך מיום 19.3.2002.
אני מודה לך על הסקר ששלחת לי. אכן הסקר מראה בבירור את אשר ידעתי זה מכבר, כי תנועת הצופים היא הפופולרית מבין כל תנועות הנוער בארץ. אני מקווה כי יצאתם מחוזקים מתוצאות הסקר. יישר כוח!⁶

כעבור כמה חודשים, ב־29 באוגוסט 2002, הפיץ כרמל מסמך פנימי שבו ביקש לבחון את השאלה אם על תנועת הצופים להישאר במת"ן או לפרוש ממנה:⁷

תנועת הצופים – מועצת תנועות הנוער

נושאים משותפים	אינטרסים מנוגדים
• קבלת משאבים ממשרד הקליטה והתחבורה	• ממלכתיות
• מאבק בנושא הש"ש [שנת שירות]	• רשויות מקומיות
• השתלמויות קיץ	• נח"ל
• ימי הדרכה משותפים	• מפקד

5 אי"ט, ארכיון מת"ן, ישיבות הנהלה, פרוטוקול ישיבה מיום 14.3.2002.

6 שם, מכתב מיום 23.4.2002.

7 אי"ט, ארכיון הצופים, מזכ"ל 4-5-35-2-15, מסמך ללא תאריך.

נושאים משותפים	אינטרסים מנוגדים
• השתתפות בהוצאת חומרי הדרכה	
• ייצוג משותף בבג"צים מול משרדי הממשלה	

ב־16 בינואר 2003 הודיע צביקה יעקובוביץ, יושב ראש הנהגת הצופים, ליואל חסון, יושב ראש מת"ן, על פרישת התנועה מחברותה במועצה.⁸ בין השאר כתב: "... אנו סבורים וסברנו תמיד כי ייעודה של מת"ן הוא לייצג את תנועות הנוער כולן ולדאוג לביסוסן ושגשוגן ולא לתקוף ולנסות להגביל צעדיה של תנועה החברה בה ואשר פעילותה מתרחבת ומצליחה."

במת"ן סערו הרוחות. מזכ"ל תנועת המחנות העולים דוד דרומלביץ קרא להתנהל בחוכמה ולעשות הכול כדי להשאיר את הצופים חברים בהנהלת המועצה.⁹

למרות הפרישה המתוכננת, הכתיבה מערכת השיקולים של מזכ"ל הצופים את המשך הקשר עם מת"ן, ובראשן הנושא הכספי. מזכ"ל מת"ן נפתלי דרעי המשיך לקיים פגישות שוטפות עם ליאור כרמל, והצופים המשיכו להשתתף בחלק מהפעילויות ולקבל באמצעות מת"ן הקצבות ממשרדי ממשלה שונים. כן נמשכה חברותם המלאה של נציגי הצופים בוועדת מפעלים. יניב שגיא, מזכ"ל השומר הצעיר ויושב ראש מת"ן באותן שנים, תיאר שיחות בינו ובין נפתלי דרעי שבהן דנו כיצד לשמור על הקשר עם התנועה:

הצופים עזבו את מת"ן, אבל מת"ן לא עזבה את הצופים. הייתה החלטה חד-משמעית שלא מנתקים את הקשרים עם הצופים.

8 שם, 3-408-11, מכתב מיום 16.1.2003.

9 אי"ט, ארכיון מת"ן, ישיבות הנהלה, ישיבה מס' 125, פרוטוקול ישיבה מיום 23.1.2003.

יניב נסע להיפגש עם ליאור בבית פיליפס בתל אביב. הוא הסביר את תפיסת העולם איתה הגיע לתפקידו במת"ן – אין אפשרות לפעילות סדירה של המועצה ללא הצופים. יש משברים ונתמודד איתם. וכאמור, כך היה.¹⁰

הפרישה ההצהרתית של תנועת הצופים ממת"ן ארכה כמה שנים. רותם יואלי, שהחליף את ליאור כרמל בתפקיד מזכ"ל התנועה, ניהל את תהליך החזרה הרשמית למועצה בשנים שבהן נרשמה רגיעה בנושאים התקציביים. בשנת 2008 נבחר רותם לתפקיד יושב ראש מת"ן.

ועדת שפירא

בשנת 2002 הודיעה שרת החינוך לימור לבנת על הכנות לביצוע מפקד חדש לתנועות הנוער. לדבריה, היא נאלצת לבצע את המפקד בהוראת משרד המשפטים, וללא קיום מפקד לא תתאפשר העברת תקציבים לתנועות הנוער.

מועצת תנועות הנוער, למודת מאבקים בנושא מפקדים והקצבות, פרסמה מודעה שכותרתה: "שרת החינוך מייבשת את תנועות הנוער".¹¹ בישיבת הנהלה שנערכה ב-10 בדצמבר 2002 נטען כי בעקבות החלטת בג"ץ משנת 1997 מתרחשת אפליה תקציבית לטובת הצופים.¹² תנועות הנוער, מצידן, התלוננו על תקלות בתכנון המפקד וטענו כי תנועות קטנות עלולות להימחק עקב טעויות סטטיסטיות. על אלה התווספה הטענה החריפה בהקשר לתקצובן של תנועות לא-ציוניות, שנידונה במסגרת בג"ץ.

10 יניב שגיא, ריאיון אישי, 23.3.2023.

11 להרחבה, ראו: אבן, לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', עמ' 186-188.

12 אי"ט, ארכיון מת"ן, ישיבות הנהלה, פרוטוקול ישיבה מיום 10.12.2002.

בניסיון להתמודד עם המשבר שנוצר, החליטה שרת החינוך להקים ועדה שתבדוק את מאפייני תנועות הנוער בהנחה שהדוח שתמסור יאפשר לקבוע קריטריונים מעודכנים להקצאת ההקצבות לתנועות. פרופ' רנה שפירא, שהוזכרה לעיל, מונתה ליושבת ראש הוועדה ולצידה אנשי חינוך ומינהל.¹³

לקראת התכנסות הוועדה הניחו בתנועות הנוער שנציגי התנועות ומת"ן ישבו אף הם כחברים בה, ואולם, בסופו של דבר הוחלט להסתפק בהזמנתם למסור דיווח ולענות על שאלות. יואל חסון, יושב ראש מת"ן, התבטא בחריפות כנגד ההחלטה, ובישיבת הנהלה שהתקיימה ב-1 בינואר 2003 הצהיר: "למעשה הודחנו מוועדת שפירא."¹⁴ אירית ברוק, מרכזת הוועדה והאחראית לכתיבת הדוח המסכם, השיבה לטענות: "אין כאן הרחה. הוועדה שונתה והרכבה יהיה חיצוני. אני מציעה לכולם להמתין ולראות את הרכב הוועדה." מועצת תנועות הנוער נערכה היטב לקראת דיוני ועדת שפירא. בישיבות ההנהלה עסקו במשך חודשים בהכנת תשובות התנועות לשאלות שהציגה הוועדה ובהכנת נציגי התנועות לקראת הופעת המזכ"לים שלהם בישיבותיה. במסגרת זו, אורגן מפגש מיוחד שבו השמיעו המזכ"לים דברים, ובדיון שנערך הסבירו נציגי התנועות את תפיסות העולם התנועתיות ואת יחסן למשימות הלאומיות שניצבות בפתח.

במת"ן לא הסתפקו בכך, ועמלו על הכנת מסמך שיוגש לחברי ועדת שפירא, המתאר את פעילותן של תנועות הנוער החברות במועצה. החוברת **שירה הנוער: תנועות הנוער הציוניות-חלוציות במבט לעתיד** שציטטנו ממנה בפרק הקודם, נכתבה על ידי התנועות, ובעיקר על ידי הנוער העובד והלומד, והובאו בה ציטוטים רבים ואמירות ערכיות בדבר תרומתן הייחודית למרקם העדין של החברה הישראלית.¹⁵

13 ואלה חברי הוועדה: פרופ' רנה שפירא – יו"ר; מיכאל גל; פרופ' יובל דרור; אברהם עודד כהן; פרופ' דוד נבו; השופטת בדימוס שרה פריש; אירית ברוק – מרכזת.

14 שם, פרוטוקול ישיבה מיום 1.1.2003.

15 מועצת תנועות הנוער, **שירה הנוער**.

עורכי החוברת הקפידו להדגיש כי מת"ן אינה מתנגדת לתקצוב של ארגונים שאינם ציוניים בהגדרתם, אלא שעל הוועדה לכוון לאיתור מקורות תקציביים אחרים עבורם, ולא לאפשר יצירת מציאות שבה תנועות לא-ציוניות יוכנסו למסגרת מת"ן. עוד הזכירו כי תקנון המועצה, אשר שונה לאור המחלוקות והדיונים המשפטיים, מבהיר מפורשות כי במת"ן חברות רק תנועות ציוניות. למרות סערת הרגשות של מזכ"לי התנועות, שחששו כי בעקבות הקמת ועדת שפירא – שחברותם בה נמנעה – יאבדו את הבסיס הכלכלי לפעילותם השוטפת, נערכה החוברת ברוח חיובית, ובסיכומה נכתב:

מי כמונו, הנהגות תנועות הנוער הציוניות, יודע טעם מאבק מהו. מן המאבק בגולה לשם שמירה על הגחלת הלוחשת של המרד, מרד בן באביו, מרד עם במציאות חייו, דרך המאבק להקמת היישוב היהודי בארץ. בהמשך – הקמת כוח המגן ותקומתה של מדינת ישראל, עד לפעולה למען קידומן של קבוצות אוכלוסייה שנדחקו לשולי החברה הישראלית וחיזוקן (לעיתים ללא תמיכה מאיש). גם כאן, במאבק על שימורן וקיומן של תנועות הנוער ושל האתוס המופלא השמור במפעל זה, לא נוכל לשקוט עד אשר יינתן לתנועות הנוער מקום של כבוד, לא רק בעבר ובהיסטוריה של מדינתנו אלא גם בהווה, ובעיקר בעתידה. מי כחברי הוועדה הציבורית להיות לנו שותפים למהלך חשוב זה ולהיחלצות מפרשת הדרכים בה אנו עומדים זה זמן! לשימור אופיין וייחודן הסגולי של תנועות הנוער ולקידום פעולתן הייחודית והמתחדשת תדיר ובמיוחד על רקע מצבה של החברה בישראל.

חרף הרצון להופיע בפני הוועדה כגוף מאוחד, החליטה תנועת הצופים לטעון שוב לייחודיותה, בהיותה תנועה ממלכתית הזכאית לתקציב שונה בהיקפו וביחסיותו משאר התנועות, ונציגיה הופיעו בנפרד ממת"ן.

רוח ועדת שפירא פורסם בספטמבר 2003. הוועדה, שבמהלך עבודתה ירדה לשטח וערכה כמה סיורים לצורך התרשמות מפעילות התנועות, מצאה שלמרכיב הזמן משמעות רבה, ושמן הראוי להתבונן כיום בתנועות הנוער באור שונה לעומת הדרך שבה נתפסו בראייה היסטורית. וכך כתבו במבוא לקביעת הקריטריונים:

לתנועות הנוער כיום מאפיינים חדשים, והן שונות באלמנטים רבים מתנועות הנוער ההיסטוריות. חלק ממסגרות הפעולה של תנועות הנוער נושאות עדיין שמות מן העבר, אולם תכני הפעילות שונים (למשל "הגשמה"). יתר על כן, הצלחתן של תנועות הנוער ההיסטוריות כמסגרת חינוכית ישראלית ייחודית הביאה להולדת תנועות נוער חדשות, חלקן תנועות-בנות שהתפצלו מתנועות נוער היסטוריות וחלקן תנועות נוער חדשות.¹⁶

בין מסקנות הדוח נקבע כי אין זה עוד נכון לייחד את הממלכתיות והכלליות רק לתנועה אחת (הצופים), אלא יש לבחון כל תנועה ואת מאפייניה. "מאפיינים היוצרים הגדרה אחת, משותפת, לתנועות נוער, נתפסים כמקשה אחת," נכתב בדוח הוועדה, "אך הם יכולים להיות שונים בהדגשיהם ובמינונם בתנועות השונות על סניפיהן [ההדגשה במקור]."¹⁷

כדי לאפיין את התנועות, קבעה הוועדה, יש לבחון את העקרונות המהותיים-ערכיים והחינוכיים-חברתיים של כל תנועה, על פי מדדים מוסכמים, וכן את העקרונות הארגוניים והכמותיים. כך הציעה הוועדה להגדיר את תנועות הנוער בהווה:¹⁸

16 דו"ח הוועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער בבסיס לקריטריוני הקצאה, ספטמבר 2003, עמ' 11.

17 שם, עמ' 36.

18 בהמשך הוכנסו שינויים בהגדרות. כאן מובאת הגרסה המקורית, כפי שהתפרסמה בדוח ועדת שפירא.

תנועה ציונית ... תנועה בעלת תפיסת עולם ציונית ואני מאמין אידאולוגי ייחודי לה, שיש לה זיקה לגוף פוליטי או למפלגה פוליטית או ללא זיקה כזאת.

תנועה ממלכתית ציונית היא תנועה כללית באופייה, בעלת עצמאות רעיונית וארגונית, שאינה מזוהה מפלגתית ואין לה זיקה לארגון פוליטי, ואשר משרד החינוך, המהווה חלק מהנהלתה, מפקח על פעולתה ומנחה אותה.

תנועות אחרות הן אלה שאינן ציוניות (תנועות חרדיות או ערביות).¹⁹

וכך הסבירה הוועדה את תוספת ההגדרה "תנועות אחרות", שנעשתה בשנת 1999:

המדינה מעוניינת לסייע בהקמתן ובתקצובן מתוך ההבנה, שכל שירבו התנועות ויתגוונו כך ניתן יהיה להגיע באמצעותן לאוכלוסיות השונות המרכיבות את הפסיפס המאפיין את החברה הישראלית כיום.²⁰

בהתאם להגדרות המעודכנות, פירטה הוועדה את רשימת תנועות הנוער ושיוכן הקטגורי:

תנועות ציוניות

אריאל.

בית"ר – ברית יוסף תרומפלדור בארץ ישראל.²¹

תנועת בני עקיבא בישראל.

האיחוד החקלאי.

19 שם, עמ' 17.

20 שם, עמ' 21.

21 כך נכתב במקור – תרומפלדור.

המחנות העולים.

הסתדרות הנוער הדתי העובד והלומד.

הסתדרות הנוער הלאומי העובד והלומד.

הסתדרות הנוער העובד והלומד.

תנועת הנוער הציוני בישראל.

הסתדרות השומר הצעיר בישראל.

מכבי צעיר.

עזרא – תנועת הנוער החרדי-לאומי בארץ ישראל.

תנועות ממלכתיות ציוניות

תנועת הצופים העבריים בישראל.

תנועות אחרות²²

תנועת בנות בית יעקב – בתיה.

תנועת הצופים הערבים והדרוזים.

תנועת נוער ערבי.

פרחי הדגל.

תנועת צבאות השם.²³

מבלי להזכיר שוב את המושג "הגשמה", ניתחה הוועדה את הירתמות התנועות לפעילות חברתית, וציינה כי זו תופסת מקום כפעילות מרכזית עד הפיכתה לסיסמה חדשה על דגליהן של התנועות:

ממד נוסף אותו פיתחו התנועות במהלך השנים הוא העשייה

22 לימים, הצטרפה תנועת בנות בית יעקב – בתיה – למת"ן, ובהמשך הוגדרה כארגון נוער. הסתדרות הנוער הדתי העובד והלומד ותנועת הנוער הציוני בישראל כבר לא היו פעילות במסגרת מת"ן בזמן פרסום הדוח. תנועת הצופים הערבים והדרוזים הייתה חלק מהתאחדות הצופים והצופות. תנועת נוער ערבי, תנועת פרחי הדגל ותנועת צבאות השם, אינן פעילות במסגרת מת"ן.

במישור החברתי-לאומי. רוב התנועות מקיימות עתה מפעלים בנושאים כגון צמצום פערים חברתיים או קליטת עלייה, עבודה עם נוער שוליים ועם נוער בעל צרכים מיוחדים, עבודה בשכונות ביישובי עדיפות חברתית ועוד – כולם מפעלים על טהרת ההתנדבות והנתינה למדינה ולחברה, כשהם צבועים, או אינם צבועים, בגוון ייחודי-פוליטי. ואולי נכון יותר לומר שמפעלים אלה אינם נתפסים כניגוד להווייתן האידאית-פוליטית של התנועות.

התנועות מספרות על התהליך שעברו בהקשרים אלה ואשר במהלכו הן הבינו, כך עולה מהמסמכים, שעליהן לסגל עצמן לשינויים שחלו בחברה. על כן החלו לפתח את פעילותן באופן שיאפשר התאמה למאפייני הנוער בחברה הישראלית בכללותה, כמו גם לצרכים קהילתיים מקומיים וייחודיים באזורי פעילותן ובמקומות שביקשו לחדור אליהם.

תהליך זה מבליט ומחדד את ההיבט הממלכתי בערכיהן ובפעילותן של התנועות, ומעיד על יכולתן להתאים עצמן למגמות המשתנות של החברה הישראלית.²⁴

המסמכים הארכיוניים, הראיונות האישיים שערכתי עם בעלי התפקידים והצלבת המקורות מעידים על העבודה המקיפה שנעשתה מאחורי הקלעים של עבודת הוועדה, על תכנון מראש ועל הסכמות לקראת ניסוח מסמכים. הפניות לחברי הוועדה היו ענייניות ומכבדות הן בחוברת שהוגשה והן בתהליך הדיונים וההכנות לקראת ההגעה לוועדה. בצד ההסכמה לאפשר כניסת תנועות לא-ציוניות למת"ן בהיותן תנועות נוער הזכאיות לתקציבים, מת"ן עצמה רשמה הישג חסר תקדים בהגדרתה כארגון גג הזכאי לתקצוב במסגרת תקציב תנועות הנוער. ההחלטה, כי תקציבה יהווה 4% מתקציב כלל התנועות, אפשרה למועצה לפתח פרויקטים ולספק מענה מקצועי

וארגוני לתנועות הנוער בדמות רכזים שהחלה להעסיק. ההחלטה על דרך האומדנים הרחיקה את החשש מהמפקד הבעייתי, והחשוב מכול – נקבע בסיס לתקנה חדשה לתנועות הנוער, שתסדיר את בסיס התקציב ותמנע את הצורך במאבקים דוגמת אלה שליוו את גזברי התנועות בשנות התקציב הקודמות.

ואולם, לא כל התנועות ראו נחת מתוצאות ועדת שפירא. מסקנות הדוח הובילו לעימות נוסף של תנועת הצופים עם משרד החינוך ועם מת"ן. במאי 2005 שוב עתרה תנועת הצופים לבג"ץ, והפעם כנגד משרד החינוך ומת"ן, המתעתדים לבטל את הקריטריונים לתנועת נוער ממלכתית. במקביל, פרסמה הנהגת הצופים מכתב לחניכים, בזו הלשון:

תנועת הצופים טוענת כי ועדת שפירא לא עשתה עבודתה נאמנה, וכפי שהוועדה אף מעידה על עצמה, לא נערכה בדיקת עומק רצינית ומקיפה. יעידו על כך מסקנותיה של הוועדה, התלושות מהמציאות הישראלית וגובלות באבסורד, הגורסות כי מדינת ישראל כיום אינה סקטוריאלית כלל, אין בה שסעים וקונפליקטים פוליטיים, אי לכך אין מקום כיום לתנועות ממלכתיות הפונות לכולם. ועוד מוסיפה הוועדה למרבה האבסורד, כי תנועות הנוער כולן ממלכתיות ואין להן שיוך פוליטי כזה או אחר [ההדגשות במקור].²⁵

במבט לאחור, מלבד מאבק זה של הצופים להשיב לתנועה את הגדרתה כממלכתית, ניתן לומר כי ממצאי דוח ועדת שפירא ומסקנותיו הרגיעו את יחסי העבודה שבין מת"ן והתנועות החברות בה לבין משרד החינוך גם אם פה ושם המשיכו להתנהל מאבקים עקרוניים. עיון בסיכומי ישיבות הנהלת מת"ן מאותם ימים מצביע על כך שהגדרת הקריטריונים, הנהגת מערכת לבחינת זכאות

להקצבות על פי אומדן מוסכם²⁶ בצד מערכת לשיפוט תוכניות הדרכה, והעיקר – ההכרה במת"ן כמייצגת התנועות בפני המחלקה לתנועות הנוער במשרד החינוך (שמה החדש של "המחלקה לצופים ותנועות נוער") – אפשרו את התפתחותם של יחסי עבודה תקינים ואף השגת תקציבים נוספים. מנהלת המחלקה, אירית ברוק, שריכזה את עבודת ועדת שפירא, הגיעה בקביעות לישיבות הנהלת מת"ן והקפידה על טיפוח קשרי עבודה עם צוות מת"ן ועם התנועות השותפות. פרויקטים שהוצעו על ידי משרד החינוך ומשרדים אחרים באמצעות מת"ן זכו להתעניינות מצד רכזי הדרכה, ופעילות בנושאי תוכן הפכה לשגרה במסדרונות המועצה. ועדת מפעלים וועדת הדרכה השקיעו זמן ומאמצים וסייעו בגיבוש אוירת עבודה ושיתוף בין התנועות למען מטרה משותפת.

דוגמה לשיתוף פעולה של התנועות עם משרד החינוך הייתה הטיפול בתקנת תנועות הנוער. בטיוטה לתקנה, שפורסמה ב־2005, התברר שלא הוגדר למת"ן סעיף תקציבי. בישיבת הנהלה שהתקיימה ב־18 בינואר 2005, בתגובה להצעתם של כמה נציגי תנועות כי התנועות הן שתדאגנה לתקציב מת"ן, ענה נפתלי דרעי, מזכ"ל מת"ן: "אל תעלו רעיונות שלא הייתם מעלים כבסיס לתקצוב של התנועות שלכם."²⁷ ההערות על התקנה הועברו במסודר למשרד החינוך. מרביתן התקבלו, וכך הגיע לפתרונו מעמדה של המועצה בתקנה.

סבוך יותר היה המצב בכל האמור בתקנת שנת שירות, שהייתה חלק מתקנת תנועות הנוער. נושא זה ליווה את התנועות במשך שנים ועלה על סדר יומה של הנהלת מת"ן פעמים רבות. מתנדבי שנת

26 האומדן הראשון שהחליף את שיטת המפקדים נערך בשנים 2005–2006. ממצאי ההערכה שסיכמו את ההליך פורסמו ב־2009. ראו: משרד החינוך – ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך), ומינהל חברה ונוער – תחום נוער וקהילה, תנועות הנוער בישראל – תמונת מצב לשנים 2005–2006, פברואר 2009.

27 אי"ט, ארכיון מת"ן, ישיבות הנהלה, פרוטוקול ישיבה מיום 18.1.2005.

השירות היו זכאים להחזר על נסיעותיהם ולתקציב למחיה שוטפת; אלא שלא אחת, נוכח אי הסדר בתקציבים, מצאו עצמם חברי גרעיני שנת שירות נאלצים לבקש סיוע כספי ממשפחותיהם. בעקבות דוח ועדת שפירא, ששנת השירות תוארה בו כרכיב המשמעותי ביותר בתפיסת ההגשמה של תנועות הנוער, החל משא ומתן בין מת"ן לבין משרד החינוך להסדרת התקנה האמורה.

בשלב מסוים, לנוכח התמשכות ההליך, הודיעה מת"ן על כוונתה לפנות לבג"ץ בנושא הסדרת תקצוב שנת השירות. ב-10 בפברואר 2004, בדיון הנהלה סוער, הודיעו התנועות עזרא ואריאל על התנגדותן לפנייה לבג"ץ בנושא.²⁸ בהתחשב בעובדה שבשתי התנועות לא היו כלל מתנדבי שנת שירות, ספגו שתיהן מתקפה עזה. פסח האוספטר, מזכיר הנוער העובד והלומד, זיהה בהכרזתן פתח למשבר חדש במת"ן, ואמר: "שנת שירות הייתה הרעיון שהתחיל את שנת ההתנדבות ולא ייתכן שתהיה אפליה מול שירות לאומי. החלטת אריאל ועזרא כמוה כפשיטת רגל של רעיון השותפות במת"ן." נדרשו עוד זמן ותהליכים עד להפרדת תקנת ש"ש מתקנות תנועות הנוער. לאחר שנים ארוכות של מאבק, הוסדרו תנאי המתנדבים. ואולם, הצלחה זו הובילה לכניסת ארגונים נוספים להגדרה של גופים משלחים לשנת שירות וליצירת מורכבות מסוג חדש שעיימה נדרשו מת"ן ותנועות הנוער להתמודד, כפי שנפרט בהמשך.

בעקבות שינוי הקריטריונים ודרישת משרד החינוך לפתוח את מת"ן גם לתנועות הנוער החרדיות והערביות, עברה המועצה תהליך גיבוש מחדש של תפיסת העבודה המשותפת. יושב ראש מת"ן, יניב שגיא, איש השומר הצעיר, אשר הוביל את התהליך, הסביר את פעילותו בדברים שנשא בכנס הנהגות תנועות הנוער ב-2007.²⁹

28 שם, פרוטוקול ישיבה מיום 10.2.2004.

29 שם, יוני 2007, שבט תדהר, חיפה; יניב שגיא, סיכום פעילות כיו"ר מת"ן. עותק מהחוברת שמור בארכיון מת"ן.

שגיא בחר שלא להזכיר את מאבק הנוער העובד והלומד כנגד השומר הצעיר וכנגד הרפורמה שבמסגרתה הוכנסו תנועות נוער אלו למסגרת המועצה, והעדיף להתמקד בהישגים. אביא מדבריו:

אני הובלתי את פתיחתה של מת"ן לא משום שחשבתי שעלינו להתכופף לתכתיב של משרד החינוך, כי אם מתוך תפיסה שפתיחתה של מת"ן לתנועות לא-ציוניות היא המעשה הציוני ביותר בישראל של ראשית שנות האלפיים. כאשר המטרה היא קיומה והתפתחותה של ישראל כמדינה יהודית – דמוקרטית וסולידרית, עלינו לשלב בתוכנו את הנציגים החינוכיים של שני המגזרים העניים ביותר בחברה הישראלית. שילובם של החרדים ושותפותם הגדלה בחברה הישראלית הוא אינטרס מובהק של מי שחרד לאופייה היהודי של המדינה ולשותפות של "יחד שבטי ישראל". שילובם של הערבים הוא אינטרס מובהק של כל מי שחרד לאופייה הדמוקרטי של המדינה וליכולתנו לחיות בדו-קיום ובשוויון עם המיעוט הלאומי הגדול שמהווה חלק מהחברה הישראלית. הציפייה שלי היא שמת"ן תתרום את חלקה למען שילוב טוב יותר ובריא יותר של מגזרים אלה בחברה הישראלית. מתוך אמונה עמוקה בכוחו של החינוך בכלל ושל החינוך בתנועות הנוער בפרט, אני מאמין שיש כאן תרומה לאומית גדולה המבטאת גם את שורשיהם הציוניים של תנועות הנוער.

הסדרת הקשרים של תנועות הנוער עם הרשויות המקומיות – חתימת אמנה

נושא נוסף שמת"ן טיפלה בו בהצלחה בעשור הראשון של המאה ה-21 היה הסדרת הקשרים בין תנועות הנוער לרשויות המקומיות. עד אז, לא היו ברשויות המקומיות הנחיות ברורות כיצד לתקצב את

תנועות הנוער הפועלות בשטחן ואיך לטפל בהקמת מבנים לצורך פעילותן. בעצה אחת עם משרד החינוך ועם מרכז השלטון המקומי הוחלט לגבש אמנה שתיחתם בכל רשות מקומית או מועצה אזורית ואשר תהווה בסיס לקשרי עבודה ולתמיכות מסודרות.³⁰ הדיונים על האמנה התנהלו במשך כשנה. במקביל, החלה לפעול במת"ן ועדת רשויות מקומיות שהתמקדה בקידום הקמת מבנים לתנועות הנוער ובהסדרת מסגרת היחסים שבין הרשויות המקומיות לתנועות הנוער הפועלות במסגרתן. עם השנים פיתחה הוועדה מודלים לתכנון ולתהליכי הקמת מבנים, גיבשה סדרי עבודה עם בעלי התפקידים ברשויות ויצרה סט הנחיות לרכזי התנועות המבהיר כיצד להיכנס לעבודה ברשויות שונות. הוועדה נוהלה כשאר הוועדות – בריכוזו של איש מת"ן, ובניהול יושב ראש – נציג אחת התנועות. יושבי הראש הראשונים היו רועי יסוד, מזכיר הנוער העובד והלומד, ואחריו נדב אלישיב, איש תנועת הבוגרים של הנוער העובד והלומד.

בפעילות ועדת רשויות שוב באה לידי ביטוי היכולת של תנועות הנוער לשתף פעולה ולצאת למיזמים משותפים. יושב ראש הוועדה ואנשי מת"ן הגיעו למפגשים ברשויות שנידונו בהם נושאים תקציביים ונושאי בינוי – הקמת מבנה או העברת מבנה קיים לטובת פעילות תנועתית – גם במקרים שבהם היה מדובר בתנועה אחרת מזו שיושב ראש הוועדה ייצג.

אמנת תנועות הנוער נחתמה בטקס רב-משתתפים בכפר המכביה ב-23 ביוני 2005. על האמנה חתמו שרת החינוך לימור לבנת, מנכ"לית המשרד, יושבי ראש המרכז לשלטון מקומי, מרכז המועצות האזוריות, יושב ראש מת"ן, מזכ"ל מת"ן ומזכ"לי התנועות.

עם סיום עידן המאבק במפקדים והגשת הבג"צים, דומה כי חזרה רוח הממלכתיות ושיתוף הפעולה לשורות מת"ן למודת המאבקים.

30 שם, ישיבות הנהלה, פרוטוקול ישיבה מיום 12.5.2004.

אמנה בין מדינת
ישראל – משרד
החינוך התרבות
והספורט, מרכז
השלטון המקומי,
מרכז המועצות
האזוריות ומועצת
תנועות הנוער,
2005

[illegible]

באווירה של הסכמות ופיוס חזרה תנועת הצופים לחברות בהנהלת מת"ן, ובשנת 2008 נבחר מזכ"ל הצופים, רותם יואלי, לתפקיד היושב-ראש. המינוי הוביל לשנים של שיתוף פעולה בין-תנועתי שאפשר קידום פרויקטים משותפים של תנועות הנוער.

החלפת המפקדים באומדנים, שינויי הקריטריונים והאווירה האוהדת כלפי תנועות הנוער בתקופת שרי החינוך יולי תמיר וגדעון סער, שתמכו בעקביות בתנועות וסייעו הלכה למעשה ליכולתן לפעול, הצעידו אותן כמו גם את מת"ן לתקופה חדשה. מתוך הסערה שבה היטלטלו התנועות הצליחו בהנהלת מת"ן לנווט לחוף מבטחים. כעת החלו התנועות להסתגל למציאות שבה גם נציגי תנועות, שעד לפני שנים אחדות לא היו שותפות במועצה, יושבים כעת סביב אותו שולחן; מציאות שבה מועצת תנועות הנוער משמשת גוף מרכזי ובעל כוח רב הן בהקשר של תקציבים ופרויקטים והן בריכוז נושאי תוכן והדרכה מקצועיים. מת"ן אינה מערערת על אוטונומיית תנועות הנוער, אך מציעה סיוע רב ערך החוצה את שגרת הפעילות התנועתית.

מועצת תנועות הנוער יצאה מחוזקת משורת המאבקים למען התנועות וסיפקה מצע יציב של פרויקטים וליווי מקצועי לתהליכים שהתנהלו בהן. ועדת המפעלים, בניהול ערן גלזר, מרכז פרויקטים במת"ן, ויושבי ראש מתחלפים, תפקדה כגוף תיאום מקצועי ומשמעותי ולדיוניה הוזמנו בעלי תפקידים וגופים שתפקידם לתאם ולדאוג לנושאי בטיחות. גם ועדת הדרכה, בריכוזה של שלומית רונן ליבנה, פעלה במרץ ובאופן מובנה והתנועות נענו לשיתוף פעולה בנושאי תוכן. יושבי הראש המתחלפים, נציגי התנועות, הקפידו על התייעצויות מקדימות לפני קבלת החלטות. למעשה, הוועדה הייתה לגוף שדרכו עוברים מידע הדרכתי ותיאור תהליכים חינוכיים בין התנועות.

אם נחזור לעקרונות המרכזיים שבתקנון המועצה משנת 1976, שוב ניוכח בזיקתם המהותית לפעילות התנועות במועצה ולתפקידה כמייצגת התנועות:

1. המועצה היא מוסד עליון משותף וחשיבותו בריכוז התנועות לישיבה משותפת ולפעולה לטובת כלל הנוער במדינת ישראל.
 2. שאיפה לשיתוף מרבי של התנועות החברות במועצה בפעילויות שמאורגנות כפעילות משותפת.
 3. שמירה על עצמאות רעיונית של כל תנועה. אי התערבות והקפדה על זכותה של התנועה לבחור אם להשתתף בפעילות המועצה בנושא זה או אחר.
- זאת ועוד, תנועה לא תיפגע בשל הסתייגות מנושא מהותי שעלה במועצה.

סיכום העשור הראשון של שנות האלפיים

גם בעשור מטלטל מבחינת עימותים בין-תנועתיים שלווה במערכת יחסים מורכבת (שלא לומר בעייתית) מול ראשי משרד החינוך במחציתו הראשונה, הצליחה מת"ן להתנהל מול כל התנועות ללא "שבירת כלים". שוב ושוב הודגש כי ה"ביחד" חשוב יותר מבעיות כאלו ואחרות. עצמאותן של התנועות חיזקה את התפיסה כי מותר גם לא להסכים, וחרף אי הסכמות המשיכו להתקיים קשרי עבודה, גם אם רשמית נוצר קרע זמני. כך ראינו את הישגיה המשמעותיים של מת"ן במסקנות ועדת שפירא, בזכות יכולת ההצגה המקצועית והרצינית והודות למסמך שהוציאה בסיוע התנועות; נוכחנו כיצד גם לאורך העימות עם תנועת הצופים המשיכו נציגי התנועה להשתתף בוועדות במת"ן, ולמדנו כיצד שיתופי הפעולה בין התנועות קידמו הצלחות בעבודה עם הרשויות המקומיות.

העשור הראשון של המאה ה-21 היה, ללא ספק, סוער ורב תהפוכות במת"ן. תחילתו במאבק איתנים של התנועות כנגד מבנה המפקד ותוצאותיו, מאבק שהסתיים בהצלחה ובהחלטה לגנוז את תוצאות מפקד 2003. המשכו בשנים קשות של התמודדות התנועות

עם התנגדויות מצד תנועת הצופים למהלכים משותפים, עד כדי פרישה רשמית שלה ממת"ן. בהמשך, נוכח היעדר קשב ותמיכה במשרד החינוך, התחוללו מאבקים חוזרים ונשנים שהידרדרו עד כדי ניסיונות של בכירים במשרד החינוך לגרום לפיטוריו של ניסים שלם, איש ההסתדרות הלאומית, מתפקידו כמזכ"ל תנועת הנוער הלאומי, וזאת כעונש על היותו חתום – כממלא מקום יושב ראש מת"ן – על מכתב מזכ"לי התנועות נגד שרת החינוך לימור לבנת שנשא את הכותרת "מייבשת את תנועות הנוער".

ואולם, במחצית השנייה של העשור כמו התהפכה הקערה על פיה: הושגו הצלחות במיסוד הקשר המקצועי מול משרד החינוך; גובשה תקנת שנת השירות; נחתמה אמנת תנועות הנוער והתחזקה ההכרה במת"ן כגוף מקצועי ומייצג. הישג מיוחד נזקף לזכותה של מת"ן עם תחילת ההסדרה של הבסיס התקציבי לתנועות הנוער וייצוב המערכת באופן שאפשר פיתוח של פרויקטים משותפים. לפעמים, כך נדמה, גם קלישאות מצליחות לדייק את המתרחש במציאות, כמאמר המשפט "מה שלא הורג – מחשל". מת"ן היטיבה להתנהל ויצאה מחוזקת משנים של משברים שהסתיימו בפתרונות ובשיתופי פעולה.